

ЛИЧНОСТ У САВРЕМЕНОМ СВЕТУ
ИДЕНТИТЕТ, ХЕТЕРОНОМИЈА И НАСИЉЕ
СЛУЧАЈ
КОСОВО И МЕТОХИЈА

ЛИЧНОСТ *у савременом свету*

ИДЕНТИТЕТ, ХЕТЕРОНОМИЈА И НАСИЉЕ

СЛУЧАЈ

КОСОВО И МЕТОХИЈА

САДРЖАЈ

УВОДНА РЕЧ	15–18
------------------	-------

ПЛЕНАРНА ИЗЛАГАЊА

Драган М. Симеуновић, <i>Косовски миг као гео и чувар српској духовној идентитету</i>	21
Гидеон М. Грајф, Никола А. Марковић, <i>Анџе Павелић као археолошки истраживач: личности, хетерономија и механизми идеолошкој насиља</i>	35
Алексиос П. Панагопулос, <i>Дефиниција казне у закону и криза правне идентитету: “Nullum crimen, nulla poena sine lege”</i>	49
Јасмина М. Ахметагић, <i>Појам личности и феномен религиозности на примеру „Оца Сергија“ А. Н. Толстоја</i>	67

ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ

Наташа М. Сарафова, <i>Ауторов естетски одјек и сенка насиља: лик Оскара Вајлда у одразу еротизиса романа Слика Доријана Греја</i>	83
Али Калил, <i>Беневољна снага: како образовање доприноси националном исцељењу у време кризе</i>	99
Ана М. Мумовић, <i>Православна духовност и/или етика и естетика истраживача о Светојољу (Прилози истраживачу поезије и еетици Александра Десиловића)</i>	113
Ивана М. Раловић, <i>Хандке као оледало историјских (не)прилика</i>	131
Соња Р. Шљивић, <i>Уста пуна земље: о границама солидарности и друштва</i>	149
Тамара М. Љујић, <i>Личности као бојно поље: интернализација логора у драмама Ђорђа Лебовића</i>	171
Зорана З. Ђупић, <i>„Космет – чувари и сецесионисти“ – границе језичкој и идентитетској припадности друштва у делу Двадесет српских подела Душана Ковачевића</i>	187

- Урош З. Ђурковић, Промени ти наслов, Аларм и Свакодневно
убијање живота: *ѝрилоѝ проучавању савремене срѝске
ѝоезије на Косову и Меѝохији* 203
- Јована С. Јовановић, Дијалекѝолошка исѝраживања
као оѝледало иденѝиѝеѝа – Синѝаксичка проучавања
доњосиѝничких ѝовора 219
- Маша Љ. Петровић, Насилничке личности као ѝавни јунаци
*ѝрозних осѝварења у Антологији српске прозе
Косова и Метохије 1945–2000* 239

ПРАВО И ПОЛИТИКОЛОГИЈА

- Срђан М. Перишић, Биоѝолиѝичко друшѝво конѝроле
и ѝосѝиндивидуа 257
- Предраг Д. Павлићевић, Геоѝолиѝика и лидерсѝво 273
- Ратомир Д. Антоновић, Светослав П. Мишев,
*Лични ауѝориѝеѝ лидера као извор силе у ѝолиѝици
и међународним односима* 289
- Божидар Л. Форца, Субјекѝивне слабосѝи лидера као
објекѝиван ѝроблем следбеника и уѝрављања оѝанизацијом 305
- Али Салехи Кахризсанги, Данијел М. Пановић, Личносѝ верскоѝ
и ѝолиѝичкоѝ вође у исламској револуцији 1979. ѝодине 323
- Драгана М. Ђорић, Растислав М. Стојсављевић,
*Срѝски иденѝиѝеѝ на Косову и Меѝохији
– између ѝеоѝрафских и ѝравних закониѝосѝи* 339
- Марина Д. Мијатовић, Иденѝиѝеѝ и насиље: личности жене
на Косову и Меѝохији у савременом друшѝву 355
- Александра Љ. Митровић, Очување колекѝивноѝ сећања
*и однос друшѝва ѝрема башѝини – кулѝура, исѝорија
и иденѝиѝеѝ срѝскоѝ народа на Косову и Меѝохији* 373
- Војислав С. Тодоровић, Слободан Љ. Петровић,
Ратко Љ. Љубојевић, Косово и Меѝохија између иденѝиѝеѝа
*и ѝеоѝолиѝике: од НАТО аѝресије до савремених медијских
и ѝолиѝичких нараѝива* 387
- Кристина Д. Дуканац, Подсѝицање исламисѝичкоѝ
*ексѝремизма код ѝојединачноѝ и колекѝивноѝ иденѝиѝеѝа
у Рейублици Србији у 21. веку, ѝосебан осврѝ на ѝросѝор
Косова и Меѝохије* 409

Драган В. Живаљевић, Виолета Д. Вукчевић, <i>Очување личној идентитетској у мултикултуралној средини Косова и Метохије</i>	429
Стефан Н. Анђелковић, <i>Национализам као политичка стратегија: формирање идентитетској Срба и Албанаца на Косову и Метохији</i>	447
Мирослава М. Глигорић, <i>Одржање националној идентитетској код српској становништва иселаваној са Косова и Метохије</i>	471
Марко М. Миловић, <i>Експликација кривичној законика на Косову и Метохији – преседање на преторима пројекторима</i>	487
Мирослав Д. Стевановић, <i>Континуално радовање у функцији подривања одбрамбеној кавитетској Србије на Косову и Метохији</i>	503
Слободан Љ. Петровић, Момчило Д. Јокић, <i>Појединац у времену медијске манипулације: политички и правни изазови савременој светској</i>	519
Александра М. Мирковић Јанковић, Петар М. Матић <i>Личност бренда и бренд личности у процесу брендиранија државе и националној идентитетској</i>	535
Јелена В. Радовић Стојановић, Невена Љ. Гаврић, Александра Ј. Шумић, <i>Улога православној у очувању српској националној идентитетској на Косову и Метохији</i>	557
Данијел Батиста, <i>Идентитетској и личности у политичком политичком дискурсу: између алтернативне економије и говора мржње</i>	575

ИСТОРИЈА

Војћех С. Шчепањски, Ђорђе С. Камберелић (1853–1937) <i>– нека размислијања о улози сведочанства појединца о судбини Срба у старој Србији осамдесетих година XIX века</i> ...	591
Милош Д. Тимотијевић, <i>Извештаји Политике о злочинима над Србима у Косовском вилајету током 1912. године до почетка Првој балканској рати</i>	613
Драгана Ј. Јањић, Горан М. Јанићијевић, <i>Матријолошки етнос српској народа на основу примера из XX столећа из визуре ејиској Атанасија Јевтића</i>	631

Росица Жечкова Ангелова, <i>Личности и борба Власаки Манова (1891–?) за национални идентитети</i>	653
Драгољуб Г. Мандић, <i>Интелектуалац у борби за грађанска и национална права. Студија случаја личности академика Димирија Бојдановића</i>	669
Слободан Ђ. Продић, Вања С. Продић, <i>Карактеристике личности диктатора кроз осврт на дело Артура Кронфелда</i>	691

ФИЛОЗОФИЈА, КУЛТУРА, СОЦИОЛОГИЈА

Љубиша Р. Митровић, Дуња З. Величковић, <i>О моћи и немоћи савремене науке у односењу мултикомплексној човековој идентитету</i>	711
Марио Н. Калик, <i>Шелерова концепција личности као критика модерне Западне цивилизације</i>	731
Боривоје В. Балтезаровић, <i>Личности и технологија у контексту трансхуманизма: мултидисциплинарни приступ савременим изазовима и перспективама индивидуалној идентитету</i>	753
Соња Т. Кузманчев-Станојевић, <i>Идентитети у неолибералном контексту: индивидуално такмичење насупрот колективној солидарности</i>	769
Оља М. Арсенијевић, Ненад Н. Перић, <i>Личности вође у српском пословном свету на Косову и Метохији од доба Немањића до савремених ИТ предузетника</i>	785
Ана З. Јевтовић, Никола Н. Дојчиновић, <i>Насиље и политичка моћ у добу синтетичких идентитета – „косовизација“ српске културне баштине</i>	803

CONTENT

INTRODUCTORY SPEECH	15–18
---------------------------	-------

PLENARY SESSION

Dragan M. Simeunović, <i>The Kosovo Myth as a Part and Guardian of Serbian Spiritual Identity</i>	21
Gideon M. Greif, Nikola A. Marković, <i>Ante Pavelić as a Tyrannical Archetype: Personality, Heteronomy, and the Mechanisms of Ideological Violence</i>	35
Alexios P. Panagopoulos, <i>The Definition of Penalty in Law and the Crisis of Legal Identity: “Nullum Crimen, Nulla Poena Sine lege”</i>	49
Jasmina M. Ahmetagić, <i>The Concept of Personality and the Phenomenon of Religiosity in the Example of “Father Sergius” by L. N. Tolstoy</i>	67

LANGUAGE AND LITERATURE

Natasha M. Sarafova, <i>The Author’s Aesthetic Echo and the Shadow of Violence: Oscar Wilde’s Persona Mirrored in the Protagonist of The Picture of Dorian Gray</i>	83
Ali Khalil, <i>A Benevolent Force: How Education Brings National Healing During Crises</i>	99
Ana M. Mumović, <i>Orthodox Spirituality and/or the Ethics and Aesthetics of the Svetopolje Triptych (A Contribution to the Interpretation of the Poetry and Poetics of Aleksandar Despotović)</i>	113
Ivana M. Ralović, <i>Handke as a Mirror of Historical (Mis)conditions</i>	131
Sonja R. Šljivić, <i>Mouth Full of Earth: On the Limitations of Self and Otherness</i>	149
Tamara M. Ljujić, <i>Personality as a Battlefield: Internalization of the Camp in the Plays of Đorđe Lebović</i>	171

Zorana Z. Ćupić, <i>“Kosmet – Guardians and Secessionists” – The Limits of Linguistic and Identity-Based Approaches to the Other in Dušan Kovačević’s Twenty Serbian Divisions</i>	187
Uroš Z. Đurković, <i>Change the Title, Alarm, The Daily Killing of Life: Contribution to the Study of Contemporary Serbian Poetry in Kosovo and Metohija</i>	203
Jovana S. Jovanović, <i>Dialectological Research as Reflection of Identity – Syntactical Studies of Lower Sitnica Languages</i>	219
Maša Lj. Petrović, <i>Violent Personalities as Central Characters in Prose Works from the Anthology of Serbian Prose of Kosovo and Metohija (1945–2000)</i>	239

LAW AND POLITICAL SCIENCE

Srđan M. Perišić, <i>Biopolitical Society of Control and Postindividual</i>	257
Predrag D. Pavličević, <i>Geopolitic and Leadership</i>	273
Ratomir D. Antonović, Svetoslav P. Mišev, <i>Personal Authority of Leaders as a Source of Power in Politics and International Relations</i>	289
Božidar L. Forca, <i>Subjective Weaknesses of Leaders as an Objective Problem of Followers and Organizational Management</i>	305
Ali Salehi Kahrizsangi, Danijel M. Panović, <i>The Personality of a Religious and Political Leader in the Islamic Revolution of 1979</i>	323
Dragana M. Ćorić, Rastislav M. Stojsavljević, <i>Serbian Identity Between Geographical and Legal Framework</i>	339
Marina D. Mijatović, <i>Identity and Violence: The Personality of Women in Kosovo and Metohija in Contemporary Society</i>	355
Aleksandra Lj. Mitrović, <i>Heritage and Preserving Collective Memory of Kosovo and Metohija</i>	373
Vojislav S. Todorović, Slobodan Lj. Petrović, Ratko Lj. Ljubojević, <i>Kosovo and Metohija Between Identity and Geopolitics: From NATO Aggression to Contemporary Media and Political Narratives</i>	387
Kristina D. Dukanac, <i>Islamist Extremism and Its Influence on Individual and Collective Identity in 21st-Century Serbia: A Case Study of Kosovo and Metohija</i>	409

Dragan V. Živaljević, Violeta D. Vukčević, <i>Preserving Personal Identity in the Multicultural Environment of Kosovo and Metohija</i>	429
Stefan N. Anđelković, <i>Nationalism as a Political Strategy: Forming the Identity of Serbs and Albanians in Kosovo and Metohija</i>	447
Miroslava M. Gligorić, <i>Maintenance of National Identity Among the Serbian Population Displaced from Kosovo and Metohija</i>	471
Marko M. Milović, <i>The Existence of the Criminal Code in Kosovo and Metohija – A Precedent in the Territory of the Protectorate</i>	487
Miroslav D. Stevanović, <i>Cognitive Warfare in Function of Undermining Defence Capacity of Serbia in Kosovo and Metohija</i>	503
Slobodan Lj. Petrović, Momčilo D. Jokić, <i>The Individual in the Time of Media Manipulation: Political and Legal Challenges of the Modern World</i>	519
Aleksandra M. Mirović Janković, Petar M. Matić, <i>Brand Personality and Personality Brand in the Process of State and National Identity Branding</i>	535
Jelena V. Radović Stojanović, Nevena Lj. Gavrić, Aleksandra J. Šumić, <i>The Role of the Census in Preserving Serbian National Identity in Kosovo and Metohija</i>	557
Daniele Battista, <i>Identity and Personality in Digital Political Discourse: Between Algorithmic Heteronomy and Hate Speech</i>	575

HISTORY

Wojciech S. Szczepański, <i>Djordje S. Kamperelić (1853–1937) – Some Thoughts on the Role of an Individual's Testimony About the Fate of the Serbs in Old Serbia in the 1880s</i>	591
Miloš D. Timotijević, <i>Reports Published by the Newspaper Politika on Crimes Committed Against Serbs in the Kosovo Vilayet in 1912, Prior to the Outbreak of the First Balkan War</i>	613
Dragana J. Janjić, Goran M. Janičijević, <i>The Martyrological Ethos of the Serbian People Based on Examples from the 20th Century from the Viewpoint of Bishop Atanasije Jevtić</i>	631
Rositsa Zhechkova Angelova, <i>The Personality and Struggle of Vlasaki Manov (1891–?) for National Identity</i>	653

Dragoljub G. Mandić, <i>Intellectual in the Fight For Civil and National Rights. Case Study of Personality of Academic Dimitrije Bogdanović</i>	669
Slobodan Đ. Prodić, Vanja S. Prodić, <i>Personality Traits of a Dictator Through a Glimpse on a Work of Arthur Kronfeld</i>	691

PHILOSOPHY, CULTURE, SOCIOLOGY

Ljubiša R. Mitrović, Dunja Z. Veličković, <i>On the Power and Weakness of Modern Science in Determining Multicomplex Human Identity</i> ...	711
Mario N. Kalik, <i>Scheler's Conception of Personality as a Critique of Modern Western Civilization</i>	731
Borivoje V. Baltezarević, <i>Personality and Technology in the Context of Transhumanism: A Multidisciplinary Approach to Contemporary Challenges and Perspectives of Individual Identity</i>	753
Sonja T. Kuzmančev-Stanojević, <i>Identity in a Neoliberal Context: Individual Competition Versus Collective Solidarity</i>	769
Olja M. Arsenijević, Nenad N. Perić, <i>The Personality of a Leader in the Serbian Business World in Kosovo and Metohija from the Nemanjić Dynasty to Modern IT Entrepreneurs</i>	785
Ana Z. Jevtović, Nikola N. Dojčinović, <i>Violence and Political Power in the Age of Synthetic Identities – the “Kosovization” of Serbian Cultural Heritage</i>	803

Милош Д. ТИМОТИЈЕВИЋ*

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

ИЗВЕШТАЈИ ПОЛИТИКЕ О ЗЛОЧИНИМА НАД СРБИМА У КОСОВСКОМ ВИЛАЈЕТУ ТОКОМ 1912. ГОДИНЕ ДО ПОЧЕТКА ПРВОГ БАЛКАНСКОГ РАТА**

Апстракт: Османлијску владавину над просторима Косова и Метохије и Старе Србије у 19. и почетком 20. века карактерисало је велико насиље над православним српским становништвом, које је неретко остајало некажњавано. То је доводило до великих миграција, које се процењују на неколико стотина хиљада људи у периоду од 1876. до 1912. године. Турбулентна 1912. година донела је велику нестабилност младотурске владе и велики устанак Арбанаса, да би у октобру Црна Гора, Србија, Бугарска и Грчка кренуле у рат против Османлијске империје и истерале је са Балкана. До тада, терор над Србима у Косовском вилајету био је веома распрострањен. Тема рада биће сведочења и извештаји дневног листа *Полиџика* о злочинима над Србима у Косовском вилајету током 1912. године, све до почетка Првог балканског рата, у којем је Србија успела да ослободи Рашку област, Косово и Метохију и Македонију.

Кључне речи: Полиџика, Косово и Метохија, Стара Србија, Косовски вилајет, насиље, терор.

Од Берлинског конгреса 1878. године, на коме је Србија добила независност и територијално проширење, српско становништво које је остало да живи у оквирима Османлијског царства, посебно у Косовском вилајету¹, било је у веома неповољном положају. Готово без икаквих права

* Истраживач-приправник, ORCID 0009-0001-2328-1760, milostimi@gmail.com

** Рад је написан у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством науке, технолошког развоја и иновација РС број 451-03-136/2025-03 од 27. 1. 2025. године.

1 Као административно-територијална јединица у оквиру Османлијске империје Косовски вилајет је формиран почетком 1877. године. Од 1888. године он је био подељен на Пљеваљски, Новопазарски (од 1901. године Сјенички), Пећки, Приштински, Призренски и Скопски санџак, а центар је из Приштине премештен у Скопље (Станковић 1910: 86, Терзић 2012: 36).

у економском, политичком и националном погледу, Срби су били како под константним притиском турских власти, тако и најчешћа мета злочина арнаутских (арбанашких, албанских) чета и појединаца, који су углавном остајали некажњавани за своја злодела, а често су имали и прећутну сагласност турских власти да та недела врше (Растовић 2018: 188).

Српска влада и кнез Милан Обреновић интервенисали су код британских дипломата у вези са покретом из Призрена и износили информације да Арнаути чак могу и да нападну на Србију. Турци су, према извештајима, потпиривали арнаутске немире, а мухаџири, који су се у Косовски вилајет иселили са територије независне Кнежевине Србије, чинили су велика злодела над хришћанским становништвом (Растовић 2018: 188–189).

О стању у Косовском вилајету извештавано је из српских конзулата, који су отворени у европском делу Османлијске империје. Најпре је то учињено у Солуну и Скопљу 1887. године, а затим и у Битољу и Приштини две године касније (Васић 2009а: 291). Српски конзулат у Приштини покривао је територију Косовског вилајета, са центром у Скопљу, где је било седиште валије², који је био изнад свих чиновника и функционера у вилајету (Перуничкић 1985: 14).

Од новембра 1889. па до ослобођења 1912. године, Србија је у Приштини имала укупно 10 конзула. Први, Лука Маринковић, на челу конзулата био је непуних годину дана, пре него што је убијен у јуну 1890. године. Његово убиство није расветљено (Васић 2009б: 180). Након Маринковића на позицији конзула нашли су се Тодор Станковић, у два наврата: од 1890. до 1893. године и од 1897. до 1898. године, Бранислав Ћ. Нушић (1893–1897. године), Светислав Симић (од јануара 1899. до априла 1900. године), Сима Аврамовић (од априла 1900. до маја 1903. године), Михаило Марковић (од маја 1903. до јула 1904. године), Мирослав Спалајковић (од јула 1904. до јула 1906. године), Милан Пећанац (од јула 1906. до 1909. године), Милан Ракић (од 1909. до јануара 1912. године) и Милан Ћ. Милојевић (од јануара 1912. до ослобођења) (Зарковић 2022: 301). Сви они су својим извештајима сведочили о злочинима који су чињени над Србима.

Конзул Тодор Станковић убрзо је по убиству његовог претходника, извештавао владу у Београду да турске власти не могу да зауставе зулуме који се чине над Србима и да такво стање, уколико потраје годину дана, може довести до тога да на Косову, а нарочито у Пећкој нахији, не буде Срба (Секулић 1992: 110). Како би се овакво стање поправило, он је у току свог другог мандата (1897–1898. године) предлагао да се српско становништво приближи арбанашким вођама, које могу имати утицај на збивања на територији Косовског вилајета, те да се са њима сарађује. Он је то учинио са Дреничанима, а касније и са другим утицајним старешинама у Приштинској, Пећкој, Ђаковичкој, Митровичкој и Вучитрнској кази, али резултати су били неуспешни (Зарковић 2022: 306).

2 Валија – управник вилајета.

Речи Тодора Станковића о могућем нестанку Срба из појединих крајева Косовског вилајета, поновио је и Бранислав Нушић током свог боравка у Приштини. Он је у својим извештајима наводио да су Арбанаси готово сваког дана чинили терор – палили су српске куће, уцењивали цела села, отимали девојке и убијали српске домаћине. На то, Нушић је писао и да турске власти нису желеле да се баве питањем решавања злочина, те да су та недела чињена чак на подстрек бегова (Перуничих 1985: 154–155).

За време боравка Бранислава Нушића у Приштини ситуација је, нарочито од доласка Мехмеда Мухарем-ефендије на место мутесарифа³ у Приштини, те Хафиз-паше на место косовског валије, била прилично отежана. То показује и чињеница да је за само четири месеца број напада на конзулат био готово једнак броју свих напада који су извршени од отварања конзулата 1889. године до тог периода. Осим тога, Срби који су посећивали Конзулат Србије након посете су редовно вођени у полицију на саслушање, са намером да их власти застраше (Зарковић 2022: 303–304). У једном свом писму Нушић је чак навео да ни свештеници нису смели ући у зграду Конзулата како би обавили религијске обреде⁴. Након бројних интервенција српске дипломатије мутесариф је уклоњен са позиције, али је то великим делом и последица чињенице да су се и Арнаути жалили на њега.⁵ Нушић је извештавао и о општој несигурности, нарочито у граничним пределима, где су арбанашки злочини над Србима били учестали. Све ово утицало је на њега да 1896. године своју породицу склони из Приштине (Перуничих 1985: 222–223).

Безбедности Срба претиле су и ескалаторне ситуације, попут оне из Косовске Митровице 1899. године, када је група Срба, која је под маскама ишла на карневалску манифестацију, ухапшена од стране полиције. То су дознали локални Арнаути и убили једног Србина, док су се остали спасили тако што су обукли турске одоре. Они су Србе оптужили да су комите које су желеле да спале џамију, да су се пресвлачили у фереџе и плашили Туркиње. Због пропаганде која се брзо раширила, окупило се између три и четири хиљаде Арнаута, који су запретили општим покољем Срба у Митровици. Ситуација је била толико озбиљна да је валија морао да пошаље војску да се разрачуна са побуњеницима. Међутим, није ушао са њима у сукоб, већ је започео преговоре. Епилог овог несрећног сплета догађаја јесте да је сва кривица приписана Србима. Овакав догађај унео је неспокој у Митровици, чему је сведочио конзул Светислав Симић, написавши да се у њој „ни два Србина не могу видети“ (Зарковић 2020: 429–431).

Слична ситуација била је и у Пећкој кази почетком 20. века, где су Арнаути уцењивали српске домаћине, заробљавали их, мучили, пљачкали,

3 Мутесариф – управник санџака.

4 Државни Архив Србије (=ДАС), Министарство иностраних дела (=МИД), Политичко–просветно одељење (=ППО), ред 381. пов. бр. 100, Бранислав Нушић – Владану Ђорђевићу, Приштина, 5. октобар 1894. године.

5 ДАС, МИД, ППО, 1894, ред 217, пов. бр. 134, Бранислав Нушић – Владану Ђорђевићу, Приштина, 1. децембар 1894.

па чак и претили исељењем читавих села. Свему томе допринела је и чињеница да заштите од турских власти није било, па су се Срби самоорганизовали и наоружавали, како би се одбранили од зулума који су чињени (Зарковић 2023: 302–303). Због тога су Арбанаси вршили претресе, хапшења и малтретирања српског становништва на многим местима, међу којима се истиче догађај у Ибарском Колашину у лето 1901. године, где је активну улогу имао Иса Бољетинац (Зарковић 2021: 384–386).

Поштеђени насиља нису били ни Срби у Гњиланској кази, где је у периоду од 1900. до 1903. године над њима забележен 151 злочин⁶. Ситуација је нарочито ескалирала због гласина о могућем деловању српских чета у тим крајевима⁷. Ни следеће 1904. стање у Метохији није било добро, а Пећка каза је на лето те године била попрште великих зулума Арнаута над Србима. Према извештајима са терена, у периоду од само три дана више од десет Срба је убијено, крађе су постале свакодневица, а паљевине су биле веома честе. Србе није имао ко да заштити, стање је било очајно. Слична ситуација била је и у Гњиланској кази, где су зулуми били огромни, а крађе и глобљење народа, како се наводи, дошло је надомак Митровице и Приштине.⁸

О насиљу над Србима сведочио је и француски професор Албер Мале, који је 1902. године пропутовао Стару Србију. У свом дневнику он говори да на хиљаде српских сељака нестаје сваке године, од чега су једни натерани на исељење, док су други побијени. То су потврдили и конзулски извештаји из истог периода, у којима се наводе убиства, силовања, насилне отмице жена и девојака, исламизација, пљачке и паљевине (Терзић 2015: 39).

Конзул Мирослав Спалајковић извештавао је 1905. и 1906. године да злочини у Приштинском санџаку трају непрекидно, да се то дешава због „немоћи и немара“ турских власти, а достављао је и дугачке спискове недеља извршених у месецима пре тога (Бајин 2016: 77, 93). Ни стање у Пећкој нахији није било боље. Спалајковић је јављао о догађајима у Метохији, говорећи да Арбанаси и њихови савезници желе да потпуно обезглаве српски народ, тако што му убијају највиђеније и најхрабрије људе. Од повећаног зулума процес исламизације постао је неретка ствар, јер ће, према његовим речима, Арнаути само на тај начин престати да гоне Србе. Спалајковићев страх ишао је толико далеко да је тврдио да постоји могућност потпуне албанизације српског становништва (Секулић 1992: 119). Ипак, Срби нису страдали само од муслимана, већ и од оних

6 Злочине Арбанаса према Србима у Гњиланској кази до 1912. године табеларно је представио Милош Јагодић (Јагодић 2009: 191).

7 Због гласина о српским четама Арнаути су претили да ће побити све виђеније Србе у Горњој Морави, а да ће живима оставити само децу и „оно што за ништа није“. За више информација видети: *Dokumenti o spoljnoj politici Kraljevine Srbije 1903–1914.* (=DSPKS), knj. 1, sv. 1, dok. br. 276, 330.

8 За више података о појединим злоделима Арнаута у 1904. години видети: *DSPKS*, knj. 1, sv. 2, dok. br. 352, 478.

католичке вероисповести, Фанда, који су са Арбанасима мухамеданцима заједнички деловали против православног становништва⁹.

Већ 1907. године нови талас злочина запљуснуо је Гњиланску казу, као последица „Пасјанске афере“¹⁰. Милан Ракић извештавао је да су Арбанаси ноћу упадали у српска села тражећи оружје и комите, те да су многи знали да намерно „опале пушку“, што је био покретач окупљања стотина Арнаута, који су мислили да оружје користе комите. Такве групе се нису мирно разилазиле, већ су често упадале у села и истребљивале виђеније људе, чак и оне који су им се само чинили сумњивим. Ова афера је превазишла границе Гњиланске казе, па се тако за комитама трагало и у Гуштерици, Чаглавици, Ливађу, Сушици и другим местима (Ракић 1985: 130–131).

Већ 1908. године у Османлијској империји догодиле су се велике промене, које ће утицати на ситуацију и у Косовском вилајету. Криза у турској држави, незадовољство мањина које су живеле унутар њених граница и лош положај према европским државама, кулминирали су превратом, познатим као Младотурска револуција. Њоме је Османлијска империја добила устав и претворена је из централистичке у парламентарну монархију. Њен утицај на расположење становника у Косовском вилајету био је двострук – муслиманско становништво није у потпуности подржавало овај покрет, док су хришћани у револуцији и њеним постулатима о слободама и једнакости, видели наду и могућност за побољшање свог тешког положаја (Маликовић 2000: 57). Ипак, временом ће се испоставити да талас злочина над Србима неће јеђавати, док ће их устанци Арбанаса од 1909. до 1912. године држати у константној неизвесности.

Године 1910, пре почетка и у току арбанашке буне, Срби су били готово потпуно ненаоружани, у страху од одмазде, док је арбанашко становништво имало много наоружања. Ипак, Турци су вршили потрагу за оружјем у српским срединама, попут Чаглавице, Лапљег Села, Каменице, Арновца, Кочара, Бостана, Ранилуга итд, притом малтретирали Србе, како би им они открили неки траг о томе ко може имати оружје (Маликовић 2000: 191). Конзул Милан Ракић извештавао је да се српска села у Неродимљу и Сиринићкој жупи претресају, да је исто тако и на централном Косову, а изражавао је скепсу да ће власти уопште покушати да разоружају Арнауте, иако су оне већ имале сукобе са њима (Ракић 201–202).

Уз то, због стављања ван закона старих прописа о власништву над земљом, односно тражења да се власници земље поново убаштине на својим поседима, појачане су уцене и претње упућене Србима. Оне су дошле са циљем њиховог протеривања, а неретки су били и случајеви да су власти истеривале Србе са својих имања и на њих усељавале Арнауте. Овиме је била погођена и Српска православна црква, којој су власти одбијале да издају тапије за пољска

9 О деловању Фанда у Пећком и Призренском санџаку видети: Зарковић 2022в.

10 О сукобу код Пасјана видети: ДСПКС, књ. II, св. 4/I, прир. Љ. Алексић – Пејковић, Београд 2008, док. бр. 11, 18, 20, 27, 34, 44, 45, 96, 167, 195; ДСПКС, књ. II, св. 4/II, док. бр. 324; Зарковић 2009: 195–210.

имања, шуме, ливаде и њиве (Маликовић 2000: 191–192). Поред тога, због дивљања арнаутских банди, бројне цркве биле су затворене, а свештеници су потражили заштиту код валије у Скопљу (Растовић 2010: 282).

Ситуација је и следеће 1911. године била слична, а списак злочина није био краћи. Конзул Милан Ракић је у октобру бележио све недаће са којима се сусретало српско становништво у Пећкој нахији. У његовим извештајима су се налазила убиства, крађе, уцене, претње и заробљавања¹¹. Ипак, главне невоље тек су долазиле. Највећи до тада арбанашки устанак против Турске, подигнут 1912. године, улио је велики страх и несигурност у православно становништво.

Услед мноштва зулума које су Срби претрпели у претходном периоду, српски народ започео је са исељавањем према Србији, али им је прелазак границе био онемогућен од стране српских власти. Зато су Срби који су остали у Косовском вилајету од управе у Београду почели да траже оружје, које би могло да се користи за одбрану од нападача (Маликовић 2000: 341). Оружје је кријумчарено из Црне Горе, о чему сведочи и случај седам сељана из села Црног Врха, који су приликом пребацивања пушака преко границе и ухваћени и интернирани, а потом пуштени на слободу на инсистирање Руговца Садри Бадре (Храбак 2000: 23).

Несигурност у народу, али и међу дипломатама, била је општег карактера. То показује и чињеница да је аустроугарски конзул у Митровици, преко свог министарства, протестовао код Порте, зато што су арнаутске чете у крају око Митровице нападале не само Србе, него чак и аустроугарске поданике (Храбак 2000: 43).

ИЗВЕШТАВАЊЕ ПОЛИТИКЕ О ЗЛОЧИНИМА НАД СРБИМА У 1912. ГОДИНИ

У месецима који су претходили почетку Првог балканског рата 1912. године у Косовском вилајету, српско становништво било је изложено систематском насиљу и прогону. Српски конзул Милан Ђ. Милојевић је за прву половину 1912. године забележио 57 случајева убиства, 48 покушаја убиства, више од стотину случајева пљачки, крађи и свакојаких разбојништава, преко 70 примера уцењивања, 22 случаја пребијања и више десетина случајева силовања и бесправног лишавања слободе (Батаковић 2015: 62).

У чланцима *Полиџике*, најстаријег дневног листа који и данас постоји у Србији, од 1. јануара¹² до 27. септембра 1912. године, када је јавности

11 Из тог периода симптоматичан је случај убиства Антонија Анте Цемовића, на основу којег се види прави однос власти према Србима у Косовском вилајету. Цемовића су усред дана на житној пијаци у Пећи убили Руговци. Иако је убице било лако идентификовати, ухапшени су Цемовићеви синови, а жена која је видела злочинце морала је, због претњи, да напусти Пећ (Перуничкић 1988: 480–483, Ракић 1985: 296–298).

12 Србија, односно у том моменту Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, прешла је на грегоријански календар 1919. године. Сви датуми дати у овом тексту су по старом, јулијанском календару.

саопштена информација да је Црна Гора објавила рат Османлијској империји, готово на дневном нивоу извештавало се о друштвенopolитичкој ситуацији у Косовском вилајету и зулумима над српским народом. Ти извештаји нису били поткрепљивани детаљним анализама, већ су најчешће таксативно наводили догађаје и њихове последице, без увида у шири контекст, а као посебна ставка издавајани су злочини које су Срби претрпели од Турака и Арнаута.

У ситуацији где је питање Македоније, која се налазила у оквирима Османлијског царства, било предмет тежње Србије, Бугарске и Грчке, почетком 1912. године дошла је вест о анархији око Велеса, једног од најјужнијих градова у Косовском вилајету. Наводи се да, због компликоване ситуације и у то време актуелне бомбашке афере, турска жандармерија и војска крстаре српским селима, туку највиђеније људе, како би извукли информације о томе ко је извршио атентат, иако се, према писању *Полиџике*, знало да су тај чин извршили Бугари (*Полиџика*, 8. 1. 1912: 2).

Три убиства регистрована су у овом дневном листу крајем јануара. Она су се догодила у Белом Пољу када је једна муслиманска чета, састављена од десет људи, пуцала у Србе, Милисаву Николића, Милију Вујовића и Алексу Лазаревића, и смртно их ранила. У истом броју наводи се и силовање над девојком Митром Ристићевом у околини Феризовића¹³. Тај злочиначки чин починила су тројица Арнаута, синови Тахир Топала. Иако су начинили тешко кривично дело, суд на овај злочин није реаговао (*Полиџика*, 25. 1. 1912: 2).

Према наводима овог листа, један од најбољих омладинаца у Санцаку, Перо Хаџи Петровић, стар 24 године, убијен је у околини Пријепоља. Овај чин догодио се у лову, у којем су учествовали и Турци, Алија Брадаревац и Мурат Бегановић. Пошто је Алија са леђа опалио метак у Пера, овај је преминуо. Након тога су Алија и Мурат отишли кући и после договора пријавили полицији да је Перо нехотично убијен у лову. Суд је ипак прихватио Алију, док је Мурата пустио на слободу. Непознати аутор, који је упутио писмо *Полиџици*, сматра да је ово убиство политичке природе, те наводи и да је сазнао да у пријепољском крају постоји читава организација Турака чији је циљ да побије све честитије Србе (*Полиџика*, 29. 1. 1912: 2).

У првим данима фебруара, *Полиџика* доноси повезане вести о организованим упадима Арнаута у Србију. У првој вести граничари су у атару села Свирце, које се налазило у близини границе Србије и Османлијског царства, пресрели непознате људе који су, на позив војника да стану, узвратили ватром и усмртили каплара Живка Јовића. Након тога настала је борба из које су нападачи успели да се извуку. Сутрадан је спроведена истрага, која је истражне органе одвела у кућу Арнаута, Бељуља Суљевића из Свирца. Она је показала да се повећа група Арнаута која је прешла границу ради кријумчарења брзометних пушака, а након сукоба са војском, ту склонила, а затим и повукла назад у територију Османлијског царства (*Полиџика*, 1. 2. 1912: 1). Овакви догађаји нису били изоловани случајеви, већ стална опасност за становнике пограничних места, најчешће у косаничком

13 Старији назив града Урошевца.

и јабланичком срезу. Најчешћи узроци упада били су кријумчарење и крађе. У вези са тим, још у јулу 1911. године, формирана је српско-турска комисија, али се она никада није састала (*Полиџика*, 4. 2. 1912: 1).

Друга вест односи се на забележени упад Арнаута у топлички округ, који се догодио 25. јануара. Према писању аутора „писма *Полиџици*“, увече у девет часова погранична стража, предвођена Ђорђеом Комненовићем, кренула је у патролу од карауле „Јашареви конаци“ до карауле „Јаблов до“. На пет километара од границе, у месту познатом као „Ораси“, они су нападнути од стране велике групе Арнаута, која је у близини тог места ушла на територију Србије. Војска је узвратила паљбу и после 15 минута успела је да Арнауте потисне ка граници, али због густог мрака и неприступачног терена, потеру није наставила. Вођа ове банде, Роман-Рамнон Латифовић из села Полатне, убијен је, а истрага је утврдила да су у овом недељу учествовали и његови синовци Осман, Цеменд и Амет. Циљ овог напада Арнаута био је уништавање српске пограничне страже и одузимање њиховог оружја (*Полиџика*, 9. 2. 1912: 2).

У тим данима се у кратком тексту наводи да се на Косову дешавају страшни зулуми, због којих многе српске породице напуштају своје домове и прелазе у Србију. Ово је уско повезано са борбама арнаутских чета против турске власти, које су стварале општу несигурност код народа (8. 2. 1912: 2).

У гостиварском селу Тајмишту, на граници Битољског и Косовског вилајета, забележено је пљачкање српске цркве од стране двојице Арнаута. Једну икону, на којој су се налазила четири позлаћена укова, они су поцепали секиром и заједно са златом и сребрним изнели из цркве. Када су их сељаци опазили, дали су се у потеру за њима, што је утицало на то да Арнаути баце украдени плен и побегну (*Полиџика*, 10. 2. 1912: 2). У истом дану стигао је и извештај о хапшењу српских сељака из околине Феризовића због писма, заплењеног код Јеврејина Јака, у коме непознати писац пише да му је послао пушке и имена људи којима те пушке треба да раздели. Због тога је ухапшен и Јако, али и српски сељаци који су имали слична имена онима која се наводе у писму. На крају, аутор овог извештаја изражава сумњу да је писмо потекло од стране власти, будући да је било анонимно, али да је оно повод и за будућа хапшења (*Полиџика*, 10. 2. 1912: 2).

Велике проблеме са четама Турци су, осим потраге за оружјем, покушавали да сузбију и хајкама на њихове вође или на целе чете. Тако је, због пронетог гласа да се у околини Велеса поново појавио војвода Јован Бабунски, покренута хајка, која је резултирала убиствима десет сељака српске националности, од којих су тројица били жртве жандарма. У исто време су два српска сељака опљачкана од стране Арнаута. Њихова сведочења говорила су и о организовању већег броја арнаутских група (*Полиџика*, 25. 2. 1912: 2). Ово је значило и да се те чете могу спрематити на устанак против Турака, који је најављиван за пролеће. Турци су, према писању *Полиџике*, били немоћни да смире побуњене Арнауте, чији су злочини и насиља над незаштићеним српским живљем под младотурском влашћу били већи него икад раније (*Полиџика*, 17. 2. 1912:1).

Најављивану арнаутску буну дипломатским путем покушавао је да сузбије Хаџи Адил, министар унутрашњих послова Османлијске империје, али је његов „реформни пут“, започет у Метохији, завршен арнаутским покушајем атентата у близини Ђаковице, у којем министар није подлегао повредама (*Политика*, 3. 3. 1912: 2). Пошто су фактички били господари терена, Арнаути су наставили да чине разна злодела над Србима без страха од казне.

У селу Беркову у Пећкој кази 20. фебруара, приликом крађе два вола власника Бајка Зујића, домаћин је покушао да отера пљачкаше, чету Баграма Асана, али су га они, док је излазио из куће, смртно ранили. На путу између села Драгољевац и Верића банда Уке Рајфуновића, коју је чинио он са седам другова, током пљачке убила је браћу Димитрија и Милана Рајичића. Исте ноћи су пљачкаши отерали стадо оваца Трајку Радићу (*Политика*, 4. 3. 1912: 1).

У селу Бабуш, у Феризовићкој кази, Арнаути су прво украли кола из дворишта Дончета Стојановића, а кад су видели да је он немоћан да се брани, кроз три ноћи су се поново појавили, разбили кош и однели му сав кукуруз. У исто време десиле су се масовне крађе у селу Севцу, где је Вуксану Николићу украдено 40 оваца, Јовану Радићу 24 овце, а Цветку Николићу 32 овце, док је Стојану Пулићу одведено 46 коза. У Ђилианској кази, приликом крађе коња из штале Петра Цветковића, провалник Елмаз Ајдиновић из Гушице пуцао је на газду, али га није повредио (*Политика*, 4. 3. 1912: 1).

Описани су и примери уцена, попут оне у Вучитрнској кази, где је Миленку Јеремићу тражено 600 динара, уз претње смрћу, уколико их не испоручи. Такође, у селу Бело Поље, код Пећи, Авдил Селим је запалио српску школу, која је делимично спасена, јер је пожар спречен на време. У тексту се наводи се да је исти зликовац годину дана раније, приликом пљачке, убио српског младића Тому Благојевића. На све ове побројане злочине, како се тврди у чланку *Политике*, турске власти нису реаговале, рекавши да Срби треба да их трпе „све док не постану праве Османлије“ (*Политика*, 4. 3. 1912: 1).

Како би пописало и детаљно објаснило све злочине над Србима у Косовском вилајету, Министарство спољних послова почело је са прикупљањем података и писањем опширних мемоара о страдањима Срба у Старој Србији и Македонији, који би требало да носе назив *Крвава књија*. Ти мемоари били би штампани на српском, француском и енглеском језику и подељени владама, државницима, дипломатама, политичарима, научним, културним и хуманитарним удружењима, као и европским новинским листовима, да би се „културном свету указало на ту страхоту“ (*Политика*, 4. 3. 1912: 2).

Устаљене крађе и упади на територију Србије из Косовског вилајета забележени су и средином марта. Док су у једном случају пљачкаши успели да утесну, те се о њему много не зна, други случај, који је датиран на 18. март, говори о упаду групе Арнаута из Сикираче, села приштинског среза. Они су дошли у село Велику Браину и из кошаре Веселина Јанковића, чија се кућа налазила на 200 метара од границе, украли 23 овце са јагањцима и 12 коза без јарића. Веселин се на лавез паса и блејање оваца пробудио

и кренуо у потеру за лоповима, која је трајала све до карауле Велика Браина, одакле су му помоћ пружили српски граничари. Између Арнаута, којих је било петнаестак, и стражара, дошло је до пушкарања, све док разбојници нису побегли у село Сикирачу. Османлијска погранична војска посматрала је окршај, али се у њега није умешала. На интервенцију Србије због овог догађаја стигло је и објашењење Турака, који су казали да су покренули истрагу, која их је одвела до Сикираче, али да даље нису смели да напредују, будући да их је било мање од Арнаута (*Полиџика*, 21. 3. 1912: 1).

Осим људи, на удару су били и верски објекти. Арнаути који су дошли из Србије заузели су део земљишта манастира Драганац, и узурпирали га до те мере да су на њему подигли и кућу. Све жалбе архимандрита Дионисија кајмакаму¹⁴ нису биле од користи, већ их је он отерао, рекавши да неће да се прочује да сарађује са Србима. Због тога је архимандрит тужио кајмакама вишим властима (*Полиџика*, 22. 3. 1912: 1). У још једном случају, Усеин Даут-амн, блиски рођак чувеног српског крвопије Саит-аге, бацио је око на младог Србина Трају М. Поповића и од његове породице тражио је да му Трају дају за „дилбера“, иначе ће га он сам отети, а његову породицу раселити. Одговор на жалбу Трајине родбине кајмакаму био је да они треба да поступе по жељи Усеина (*Полиџика*, 22. 3. 1912: 1).

У недељама које су следиле десила су се још два убиства и једно тешко рањавање. Наиме, у призренском Новом Селу Никола Дедић из Ораховца страдао је од руке „арнаутског зликовца“ Ника Марка (*Полиџика*, 24. 3. 1912: 2; Павловић–Бонџић и др 2012: 12). Док су се враћали са митровачке пијаци, Тома Ракићевић из Јелакца и Михајло Милићевић из Слатине, нападнути су плотуном метака од стране четири Арнаута, предвођених браћом Ишљановићима из Сељанца, закупцима десетка у тим крајевима. Тома је пао мртав на месту, док је Михајло тешко рањен. Убице су са места злочина одшетале, знајући да их нико неће гонити (*Полиџика*, 7. 4. 1912: 1).

Уцене разних врста настављене су и на пролеће. Тако је Коста Јовановић из Угљара, иначе повратник из Америке, под претњом смрћу уцењен да Арнаутима исплати 2400 динара. Са друге стране, од уцена нису били изузети чак ни религијски скупови. Како се каже у *Полиџици*, сваке године седам села око Готовуше носи заједничку литију о Васкрсу. Те 1912. године стигла је уцена сеоским првацима од стране Расима Асена да то не чине, иначе ће постати његова мета (*Полиџика*, 18. 4. 1912: 1). Уцене су биле усмерене чак и на читава села, што показује случај Стрмца, које је од стране брабонићких Арнаута уцењено на 70 златних лира (1400 динара), и Врбештице, које је Салих Мустафин, из Језерца, уценио на 100 златних лира. На жалбу Врбештинчана властима одговорено је да тражену суму плате, јер им они не могу помоћи (*Полиџика*, 21. 4. 1912: 1).

Неретки случајеви на Косову и Метохији били су и да су се арнаутске групе бориле за превласт између себе. И раније су били познати случајеви борбе племена, од којих је чувена она у Ђаковици из 1895. године, у којој су

14 Кајмакам – управник казе.

се сукобили фишови Гаши и Краснићи, а која је морала бити смирена слањем турске војске у тај регион, те давањем позиција старешинама племена¹⁵. Сличан сукоб, мада мањих размера, догодио се и у пољима села Раковице 1912. године, када је више завађених арнаутских кућа почело прави мали рат. У том сукобу страдао је и Србин Десимир Бабушкић, који је орао своју њиву у близини (*Полиџика*, 26. 4. 1912: 1).

У јеку арнаутског устанка, притисак на Србе је интензивирао. Знавши да би Срби могли да буду тас на ваги који би могао да помогне да буна успе, Арнаути су врбовали, чак и насилно гонили Србе да се прикључе побуњеницима. Због претњи смрћу, ако то не ураде, многи Срби су оставили своје домове и пребегли у Србију, како би се спасили. Са друге стране, због илегалног преласка границе, турска стража убила је тридесетогодишњег Трајка Ђокића из Бушинца и двадесетосмогодишњег Милана Костића из Страње. На увиђају, који су турске и српске пограничне страже заједнички спровеле, утврђено је да убијени Срби при себи нису имали ни оружја ни новца (*Полиџика*, 23. 5. 1912: 1).

О томе како су власти, чак и усред арнаутске побуне, третирале Србе, говоре и случајеви који су се у мају 1912. године десили у околини Сјенице. У селу Штаваљ, у близини турско-српске границе, погранични стражар из оближње карауле дошао је у кућу свештеника Радоја Поповића и том приликом пуцао на њега и његову породицу. Као епилог овог злочина, Радојев брат Јеремија је убијен, док је свештеник рањен. Са друге стране, Ђоле Петрић из Горачића осуђен је на месец дана затвора и новчану казну, јер му је у кући пронађена стара кремењача, којом је бранио стоку од дивљих животиња (*Полиџика*, 16. 5. 1912: 1).

Ипак, то је био само увод у талас убистава Срба који је убрзо преплавио стране *Полиџике*. Од арнаутске руке страдали су: Веса Дончић, из села Бича код Пећи (Павловић, Бонџић и др. 2012: 13), Радоња Шулипић, из села Видин, Тодосије Ратковић, из Родића, у бјелопољском крају Сава Стошић и Србин¹⁶ Попадић, Јован Драгићевић из Бедућа код Новог Пазара (*Полиџика*, 29. 5. 1912: 1), Никодим Здравковић из Кутња, Стојан Авановић из Доње Битиње и Аврам Несторовић из гостиварског села Галате (*Полиџика*, 1. 6. 1912: 2). У Новом Пазару пуцао је Суља Абит на митрополита намесника, проту Тому Протића, ранивши га код левог ока (*Полиџика*, 2. 6. 1912: 2). У Сјеничкој кази, Арнаути су под претњом смрћу са 500 динара уценили свештеника Ђирила Поповића, док је црква у селу Лоплену опљачкана (*Полиџика*, 12. 6. 1912: 2).

Ни у борбама које су се развиле између Турака и Арнаута Срби нису нимало поштеђени, већ су злочини били чешћи него раније. Тако је у селу Сухе Сврхе, у близини Пећи, извршено убиство читаве породице, домаћина и његове снаје са две кћерке (*Полиџика*, 24. 6. 1912: 1). У нападу на село Будрига

15 ДАС, МИД, ППО, ред 139, ПП бр. 91, Бранислав Нушић – Стојану Новаковићу, Приштина, 2. октобар 1895.

16 Ово је вероватно означавало националност жртве.

у гњиланском крају убијен је домаћин најугледније куће, Јанко Сарић (Павловић, Бонцић и др. 2012: 13), а једна арнаутска чета убила је Дићу из Ајновца (*Полиџика*, 22. 6. 1912: 2). У јеку борбе са Арнаутима Турци су опљачкали чак и манастир Соколицу, из којег су однели много драгоцености, као и овце, козе и јариће, које су биле власништво манастира. Свештенство се жалило властима, али војници су остали некажњени (*Полиџика*, 1. 7. 1912: 1).

У летњим месецима су насиља над Србима у околини Новог Пазара и Сјенице интензивирани. Изнуде у том крају, између осталих, вршио је Мулин Кијамет из Новог Пазара. Он је уценио Мику Бараћа из Драгунаца на 240 динара, а када му их он није исплатио, Кијамет га је на месту убио. Затим се упутио у село Поповце код свештеника Косте Крсмановића, поновивши уцене претњом смрћу (*Полиџика*, 13. 7. 1912: 2).

Ипак, највећи злочини који су запрепастили јавност у Србији, десили су се у околини Берана, где су села Пољица¹⁷, Будимља и Доња Ржаница спаљена, а многи становници убијени. Тачан број жртава у овом случају није био познат, а турски војници су свој крвави пир настављали и у следећим данима (*Полиџика*, 11. 8. 1912: 2; *Полиџика*, 12. 8. 1912: 1). У ступцима *Полиџике* изашао је текст који је критиковао дотадашње држање власти према злочинима у Турској, јер је због чувања добрих односа са овом империјом српско становништво у њој остајало незаштићено. Анархија у сјеничком крају је, према мишљењу аутора чланка, последњи доказ да Србија мора директно да учествује у заштити Срба, пошто османлијска држава није у стању да то учини (*Полиџика*, 14. 8. 1912: 1).

Због покоља у Старој Србији у Београду је, код споменика Кнезу Михаилу, 19. августа организован митинг на којем је посланик прота Милан Ђурић, изнео историјат зулума над Србима у Турској, а затим дао предлог да се и Срби у Турској наоружају, по узору на Арнауте, како би се од злочинаца могли бранити. Од власти у Србији захтевао је да буде енергична по питању одбране нашег народа у Османлијском царству, а од турске владе захтевао је да пронађе и казни починиоце тих зверстава. Ђурићев говор повремено су прекидали узвици из публике која је призивала рат са Турском (*Полиџика*, 20. 8. 1912: 1).

Детаљи покоља у Доњој Ржаници дати су неколико дана касније. Пошто су Срби набавили пушке којима би се могли бранити од зулума, Турци су 2. августа у рану зору напали ово село, у којем су убили све на које су наишли. Међу погинулима били су и жене и деца. Истог дана Турци су спалили и села Драгосаву, Маште, Бабино, Горажде, Заграђе и Тмушиће, а два дана касније и Будимљу, Доње Луге и већи део Дапсића и Петњика, а пожаром је уништен и манастир Ђурђеви Ступови (*Полиџика*, 23. 8. 1912: 1–2).

Иако је било много протеста, насиља над Србима наставила су се у Митровичкој и Новопазарској нахији. Списак убијених Срба само је растао, а уцене су процењене на 6408 динара. Цркве и школе су, због страха

17 Аутор чланка у *Полиџици* наводи неправилан назив беранског села Полица.

од зверстава, затворене, а плодови на њивама и у воћњацима остајали су неубрани (*Полиџика*, 4. 9. 1912: 1). Српски конзулат у Приштини упозоравао је Николу Пашића о анархији на Косову и Метохији, пошто власти и жандармерија уопште не одржавају ред, а прави господари су сеоски разбојници, који крстаре по селима и пљачкају их (Павловић–Бонџић и др. 2012: 13).

На злочине који су их снашли Срби између Бијелог Поља и Берана пружили су отпор, али је он угушен у крви, док се један број становника спасао преласком црногорске границе (*Полиџика* 17. 9. 1912: 1; *Полиџика* 18. 9. 1912: 1). У исто време јављено је и о мобилизацији српске и бугарске војске, што је била припрема за почетак Првог балканског рата (*Полиџика*, 18. 9. 1912: 1). Овај рат, којим ће Србија ослободити своје сународнике арнаутских и турских зулума, почео је недељу дана касније, 25. септембра, односно 8. октобра 1912. године.

У чланцима *Полиџике* од 1. јануара до 27. септембра 1912. године евидентирани су следећи злочини над Србима:

- 70 убистава;
- 13 случајева рањавања, односно неуспелих покушаја убистава;
- 16 крађа и разбојништава;
- 20 случајева уцена и претњи;
- 11 напада и отмица;
- три случаја паљевина;
- седам случајева скрнављења хришћанских храмова, гробова и других верских објеката;
- два силовања;
- седам упада на територију Краљевине Србије (углавном због разбојништва);
- 15 случајева лишавања слободе и заробљавања.

ЗАКЉУЧАК

На основу анализе новинских чланака *Полиџике*, који су штампани у току 1912. године, до почетка Првог балканског рата, забележено је укупно 79 злочиначких радњи усмерених према српском становништву у Косовском вилајету и на граници између Србије и Османлијске империје. Од тог броја, Арнаутима се приписује 53, Турцима 24 злочина, док су за два случаја окривљене „муслиманске чете“, које могу бити идентификоване и као једна и као друга страна. Ови подаци свакако указују на висок ниво несигурности и систематске репресије над српским живљем, уочи ослобођења јужних крајева од турске власти.

Највећи број недела догодио се на територији данашњег Косова и Метохије, али је било и случајева у Македонији, као и у Новопазарском тј. Сјеничком и Пљеваљском санџаку, што је било упадљиво у месецима пред сам почетак Првог балканског рата.

Ови подаци не представљају коначни биланс страдања српског народа у том периоду, већ документују само део трагичних догађаја који су доспели у јавност преко штампе. То се може тврдити упоређивањем извештаја *Полиџике* и званичних дописа који су долазили из конзулата у Приштини. Према томе, може се установити да *Полиџика* није имала комплетан приступ информацијама са терена или није пренела све податке својим читаоцима. Такви примери су страдање бројних српских села у вучитрнској кази у јануару 1912. године, убиство судије апелационог суда у Пећи, Благоја Вучетића, на Велики петак, убиство двојице Срба из гњиланског краја 15. маја, што је довело до великог незадовољства тамошњих Срба, напад на манастир Грачаницу и друго. Овакви крупни догађаји нису могли остајати непримећени у дипломатским препискама, али их дневни лист *Полиџика* својим читаоцима није пренела.

Публиковањем ових информација *Полиџика* је имала за циљ да обавести српску и међународну јавност о тешком положају српског становништва под османском влашћу, што је могло појачати осећај нужности за ослобођење и уједињење српских земаља. Ипак, важно је нагласити да *Полиџика* ни у једном тексту није назначила конкретни извор информација.

Због постојања цензуре и аутоцензуре, као и могућности за пласирање нетачних информација, овакве новинске извештаје треба посматрати уз повећани критички осврт. Зато се у овом раду налазе само информације у којима су наведени конкретни подаци о злочинима, са именима и презименима злочинаца и/или њихових жртава. У сваком случају, овај преглед насилних догађаја представља историјски извор који се може користити за разумевање малог дела друштвенополитичке ситуације на простору Косовског вилајета уочи великог балканског сукоба, као и страдања цивилног становништва у овом периоду.

НЕОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

Државни Архив Србије, Министарство иностраних дела, Политичко–просветно одељење.

ОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

Dokumenti o spoljnoj politici Kraljevine Srbije 1903–1914, knj. I, sv. 1. prir. Andrija Radenić, 1991: Београд: Српска академија наука и уметности.

Dokumenti o spoljnoj politici Kraljevine Srbije 1903–1914, knj. I, sv. 2. prir. Andrija Radenić, 1998: Београд: Српска академија наука и уметности.

Документи о спољној полиџици Краљевине Србије 1903–1914, књ. II, св. 4/I. прир. Љиљана Алексић-Пејковић 2008: Београд: Српска академија наука и уметности.

Документи о спољној полиџици Краљевине Србије 1903–1914, књ. II, св. 4/II. прир. Љиљана Алексић-Пејковић 2008: Београд: Српска академија наука и уметности.

Перуничих 1985: Бранко Перуничих. *Писма српских конзула из Приштинине 1889–1900*. Београд: Народна књига.

- Перуничих 1988: Бранко Перуничих. *Сведочанство о Косову 1901–1913*. Београд: Научна књига.
- Ракић 1985: Милан Ракић. *Конзулска писма 1905–1911*. Прир. Андреј Митровић. Београд: Просвета.
- Станковић 1910: Тодор Станковић. *Пушне белешке по Старој Србији 1871–1898*. Београд: Штампарија Ђ. Мунца и М. Карића.

ЛИТЕРАТУРА

- Бајин 2016: Зоран Д. Бајин. *Мирослав Сјалајковић (1869–1951): биографија*. Докторски рад, Београд: Филозофски факултет.
- Батаковић 2015: Душан Батаковић. „Србија, арбанашки покрети и заштита Срба на Косову и Метохији (1878–1912)“. *Први Балкански рат 1912–1913: историјски процеси и проблеми у светлости стогодишњеј искуства*, књ. 35. ур. Михајло Војводић. Београд: Српска академија наука и уметности, 45–74.
- Васић 2009а: Ненад Васић. „Бранислав Ђ. Нушић – конзул и културни дипломата у Приштини“. *Башћина св. 26*. Приштина – Лепосавић: Институт за српску културу, 289–299.
- Васић 2009б: Ненад Васић. „Милан Ракић – конзул и културни дипломата у Приштини“. *Башћина св. 27*. Приштина – Лепосавић: Институт за српску културу, 177–185.
- Зарковић 2009: Весна Зарковић. „Погибија српске чете у Пасјану 1907. године“. *Башћина св. 26*. Приштина – Лепосавић: Институт за српску културу, 195–210.
- Зарковић 2020: Весна Зарковић. „Деловање Исе Бољетинца уочи отварања руског конзулата у Косовској Митровици“. *Башћина св. 51*. Приштина – Лепосавић: Институт за српску културу, 427–447.
- Зарковић 2021: Весна Зарковић. „Улога Исе Бољетинца у колашинским догађајима 1901. године“. *Башћина св. 53*. Приштина–Лепосавић: Институт за српску културу, 381–397.
- Зарковић 2022а: Весна Зарковић. „Неки предлози конзула у Приштини за побољшање положаја српског становништва (1889–1905)“. *Башћина св. 57*. Приштина – Лепосавић: Институт за српску културу, 299–313.
- Зарковић 2022б: Весна Зарковић. „Насиља над Србима Гњиланске казе 1900–1903“. *Башћина св. 58*. Приштина – Лепосавић: Институт за српску културу, 243–255.
- Зарковић 2022в: Весна Зарковић. „Фанде у Призренском и Пећком санџаку 1905–1908“. *Зборник радова филозофској факултету у Приштини*, LI (1). Зборник радова. ур. Звездан Арсић. Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини, 171–192.
- Зарковић–Савић 2022: Весна Зарковић, Александар Савић. „Арбанашке побуне у косовском вилајету 1910. године“. *Башћина св. 45*. Приштина – Лепосавић: Институт за српску културу, 291–313.
- Зарковић 2023: Весна Зарковић. „Прилике у Пећкој кази (1899–1901)“. *Башћина св. 59*. Приштина – Лепосавић: Институт за српску културу, 293–310.
- Јагодић 2009: Милош Јагодић. *Српско-албански односи у Косовском вилајету (1878–1912)*. Београд: Завод за уџбенике.
- Маликовић 2000: Драги Маликовић. *Косово и Метохија 1908–1912*. Приштина – Лепосавић: Институт за српску културу.

- Павловић–Бонцић и др 2012. Момчило Павловић, Драгомир Бонцић и др. *Косово и Мејхохија: век важних догађаја: 1912–2012*. Београд: Институт за савремену историју; Нови Сад: Центар за истраживање и публикавање.
- Растовић 2010: Александар Растовић. „Британске дипломате о Косовском вилајету 1878–1912“. *Косово и Мејхохија у цивилизацијским ѿковима*. књ. 3. Тематски зборник. ур. Драги Маликовић. Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини, 275–291.
- Растовић 2018: Александар Растовић. „Британска дипломатија о стању у Косовском вилајету након Берлинског конгреса“. *Историјски часопис, LXI*. Београд: Историјски институт, 187–203.
- Секулић 1992: Милован Секулић. „Неколико података о положају, погромима и исељавању Срба из Пећи и околине под османском влашћу у последњој деценији XIX и првој деценији XX века“. *Башићина св. 3*. Приштина: Институт за проучавање културе Срба, Црногораца, Хрвата и Муслимана, 109–132.
- Терзић 2012: Славенко Терзић. *Сѿара Србија (XIX–XX век): грама једне цивилизације*. Нови Сад: Православна реч; Београд: Историјски институт.
- Терзић 2015: Славенко Терзић. „Прилике у Старој Србији уочи ослобођења 1912. године“. *Први Балкански рајѿ 1912–1913: историјски процеси и ѿроблеми у свейлостѿи сѿооодишњеѿ искуствѿа*, књ. 35. ур. Михајло Војводић. Београд: Српска академија наука и уметности, 37–44.
- Храбак 2000: Богумил Храбак. „Оријентација косовских и дебарских Албанаца у првим месецима 1912. године“. *Зборник радова филозофскоѿ факултѿета у Приштини, XXX*. Блаце: Филозофски факултет Универзитета у Приштини, 21–61.

ШТАМПА

Политѿика од 1. 1. 1912. до 27. 9. 1912. године.

Miloš D. TIMOTIJEVIĆ

REPORTS PUBLISHED BY THE NEWSPAPER *POLITIKA* ON CRIMES COMMITTED AGAINST SERBS IN THE KOSOVO VILAYET IN 1912, PRIOR TO THE OUTBREAK OF THE FIRST BALKAN WAR

Summary

This paper explores the persecution of the Serbian population in the Kosovo Vilayet under Ottoman rule in 1912, focusing specifically on reports published by the Serbian daily newspaper *Politika*. The Ottoman administration during the late 19th and early 20th centuries systematically tolerated or enabled violence against Serbs, contributing to mass migrations and widespread insecurity. The year 1912, marked by internal instability in the Ottoman Empire and the Albanian uprising, witnessed a dramatic increase in attacks on Serbs.

The study analyzes *Politika's* news reports from January to September 1912, just before the outbreak of the First Balkan War. It documents 79 criminal acts, including murders, looting, abductions, and assaults committed mostly by Albanian groups and Ottoman forces. While these articles lack precise source references and should be approached with critical caution, they nonetheless offer insight into the atmosphere of fear and state neglect endured by the Serbian population.

The findings underline the role of the press in shaping domestic and international awareness of the situation in the Ottoman-controlled Balkans. Additionally, this paper emphasizes the importance of cross-examining journalistic accounts with official diplomatic correspondence for a more accurate historical assessment.

Keywords: *Politika*, Kosovo and Metohija, Old Serbia, Kosovo Vilayet, Violence, Terror.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

323.1(=163.41)(497.115)(0.82)

323.1:930.85(497.115)(082)

94(497.115)(082)

316.422(497.115)(082)

ЛИЧНОСТ у савременом свету : идентитет,
хетерономија и насиље : случај Косово и Метохија :
тематски зборник научних радова / [уредили и
приредили Ивана Раловић, Соња Шљивић]. - Приштина
[тј.] Лепосавић : Институт за српску културу ; Београд :
Академија за националну безбедност, ; Симферопол,
Руска Федерација : КФУ В. И. Вернадски, 2025
(Краљево : Graficolog). - 818 стр. : илустр. ; 24 cm

Тираж 150. - Стр. 15-18: Уводна реч / Марија
Јефтимијевић Михајловић. - Напомене и библиографске
референце уз текст. - Библиографија уз сваки рад.
- Summaries.

ISBN 978-86-82736-15-8

а) Српско питање -- Косово и Метохија -- Зборници
б) Национални идентитет -- Културни аспект -- Косово и
Метохија в) Косово и Метохија -- Историја -- Зборници

COBISS.SR-ID 171850249